

SA's Leading Past Year

Exam Paper Portal

STUDY

You have Downloaded, yet Another Great Resource to assist you with your Studies 😊

Thank You for Supporting SA Exam Papers

Your Leading Past Year Exam Paper Resource Portal

Visit us @ www.saexampapers.co.za

SA EXAM
PAPERS

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

SETSWANA PUO YA GAE (HL)

PAMPIRI YA BOBEDI (P2)

2018

MADUO: 80

NAKO: Diura di le 2½

Pampiri e, e na le ditsebe di le 28.

DITAELO LE TSHEDIMOSETSO

1. Buisa tsebe e ka kelotlhoko pele o ka simolola go araba dipotso.
2. O se ka wa leka go buisa pampiri yotlhe. Lebelela lenaneo la diteng mo tsebeng ya bone, mme o tshwae dipalo tsa dipotso tse di boditsweng mo dikwalong tse o di buisitseng monongwaga. Morago ga moo, buisa dipotso tse, mme o tlophhe dipotso tse o batlang go di araba.

3. Pampiri e, e na le DIKAROLO di le THARO:

KAROLO YA A:	Poko	(30)
KAROLO YA B:	Padi/Ditlhangwa tsa setso	(25)
KAROLO YA C:	Terama	(25)

4. Araba DIPOTSO di le TLHANO: Di le THARO mo KAROLONG YA A, e le NNGWE mo KAROLONG YA B le e le NNGWE mo KAROLONG YA C ka mokgwa o o latelang:

Ela tlhoko: Batlhatlhojwa ba arabe dipotso tsa maboko go tswa mo bukeng e ba ithutileng yona.

KAROLO YA A: POKO

MABOKO A A TLHAOTSWENG – Araba dipotso di le PEDI (MABOKO A SETSWANA: MK Mothoagae)

MABOKO A A TLHAOTSWENG – Araba dipotso di le PEDI (MELODI YA POKO – RM Ramagoshi)

LEBOKO LE LE SA TLHAOLWANG – Batlhatlhojwa botlhe ba TSHWANETSE go araba potso e.

KAROLO YA B: PADI/DITLHANGWA TSA SETSO

Araba potso e le NNGWE.

KAROLO YA C: TERAMA

Araba potso e le NNGWE.

5. TLHOPHO YA DIKARABO MO KAROLONG YA B (PADI/DITLHANGWA TSA SETSO) LE MO KAROLONG YA C (TERAMA):

Araba FELA dipotso tsa padi kgotsa ditlhangwa tsa setso le terama tse o di ithutileng.

Araba potso e le NNGWE ya TLHAMO le e le NNGWE ya DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE. Fa o araba potso ya tlhamo mo KAROLONG ya B, o tshwanetse go araba dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG ya C. Fa o arabile dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG ya B, o tshwanetse go araba potso ya tlhamo mo KAROLONG ya C.

Dirisa lenaneonetefatso go go thusa.

6. BOLEELE JWA DIKARABO
Karabo ya potso ya tlhamo ya poko e tshwanetse go nna mafoko a a ka nnang 250–300.
Dikarabo tsa dipotso tsa tlhamo tsa padi le terama di tshwanetse go nna mafoko a a ka nnang 400–450.
Boleele jwa dikarabo tsa dipotso tse dikhutshwane bo laolwe ke maduo a a neetsweng. Dikarabo tsa batlhatlhojwa di totobale, mme di nne maleba.
7. Latela ditaelo kwa tshimologong ya KAROLO e NNGWE le e NNGWE.
8. Nomora dikarabo tsa gago ka nepagalo go ya ka thulaganyo ya dipalo tse di dirisitsweng mo pampiring ya dipotso.
9. Simolola KAROLO e NNGWE le e NNGWE mo tsebeng e NTŠHWA.
10. Tiriso ya nako e e tshikinngwang.
KAROLO YA A: Bonnye metsotso e le 40
KAROLO YA B: Bonnye metsotso e le 55
KAROLO YA C: Bonnye metsotso e le 55
11. Kwala sentle ka mokwalo o o buisegang.

LENANELO LA DITENG

Tsebe e, e naya batlhatlhojwa tshedimose tseba le tlhopho ya dipotso tse ba batlang go di araba kwa ntle ga go buisa pampiri yotlhe.

KAROLO YA A: POKO			
Poko e e tlaotsweng: Araba dipotso dingwe le dingwe di le PEDI.			
PALO YA POTSO	MOFUTA WA POTSO	MADUO	TSEBE
1. 'Selelo sa moopa'	Potso ya tlhamo	10	6
2. 'Lentswe la moledi'	Dipotso tse dikhutshwane	10	7
3. 'Bathai ba nkwe'	Dipotso tse dikhutshwane	10	8
4. 'Loso'	Dipotso tse dikhutshwane	10	9
5. 'Lerebana wa letlaleanya'	Potso ya tlhamo	10	10
6. 'Aforikaborwa yo mošwa'	Dipotso tse dikhutshwane	10	11
7. 'Botsofe'	Dipotso tse dikhutshwane	10	12
8. 'Menomasweu polaya e tshaga'	Dipotso tse dikhutshwane	10	13
LE			
Poko e e sa tlaolwang: Batlhatlhojwa botlhe ba TSHWANETSE go araba potso e.			
9. 'Motho'	Dipotso tse dikhutshwane	10	14
ELA TLHOKO: Araba POTSO e le NNGWE ya TLHAMO le POTSO e le NNGWE ya tse DIKHUTSHWANE. Fa o araba potso ya tlhamo mo KAROLONG YA B, o tshwanetse go araba dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG YA C. Mo KAROLONG YA B le mo KAROLONG YA C araba potso e le NNGWE fela.			
KAROLO YA B: PADI/DITLHANGWA TSA SETSO			
Araba potso e le NNGWE fela go tswa mo pading/ditlhangwa tsa setso e o e tlaoletsweng.			
10. <i>Leba Seipone</i>	Potso ya tlhamo	25	15
11. <i>Leba Seipone</i>	Dipotso tse dikhutshwane	25	15
12. <i>Omphile Umphi Modise</i>	Potso ya tlhamo	25	17
13. <i>Omphile Umphi Modise</i>	Dipotso tse dikhutshwane	25	17
14. <i>Masego</i>	Potso ya tlhamo	25	19
15. <i>Masego</i>	Dipotso tse dikhutshwane	25	19
16. <i>Ntlhomole Mmutlwa</i>	Potso ya tlhamo	25	21
17. <i>Ntlhomole Mmutlwa</i>	Dipotso tse dikhutshwane	25	21
18. <i>Ditlhangwa tsa setso</i>	Potso ya tlhamo	25	23
19. <i>Ditlhangwa tsa setso</i>	Dipotso tse dikhutshwane	25	23
KAROLO YA C: TERAMA			
Araba potso e le NNGWE.			
20. <i>Matsapa di a tsaya kae?</i>	Potso ya tlhamo	25	25
21. <i>Matsapa di a tsaya kae?</i>	Dipotso tse dikhutshwane	25	25
22. <i>Ga se Lorato</i>	Potso ya tlhamo	25	27
23. <i>Ga se Lorato</i>	Dipotso tse dikhutshwane	25	27

ELA TLHOKO: Mo DIKAROLONG tsa B le C, araba potso ya TLHAMO e le NNGWE le potso e le NNGWE ya DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE.

LENANEONETEFATSO

Lebelela lenaneonetefatso go rurifatsa fa o arabile palo ya dipotso e e tlokegang.

KAROLO	PALO YA DIPOTSO	PALO YA DIPOTSO TSE DI ARABIWANG	TSHWAYA (✓)
A: POKO (Poko e e tlaotsweng)	1–8	2	
A: POKO (Poko e e sa tlaolwang)	9	1	
B: PADI/DITLHANGWA TSA SETSO (Tlhamo kgotsa dipotso tse dikhutshwane)	10–19	1	
C: TERAMA (Tlhamo kgotsa dipotso tse dikhutshwane)	20– 23	1	

ELA TLHOKO: Mo DIKAROLONG tsa B le C, netefatsa gore o arabile potso e le NNGWE ya tlhamo le e le NNGWE ya dipotso tse dikhutshwane.

KAROLO YA A: POKO**MABOKO A SETSWANA – MK Mothoagae**

Dipotso di tlaa bodiwa go tswa mo mabokong mangwe a le ROBEDI a a tlhaotsweng le go tswa go le le LENGWE le le sa tlhaolwang. Batlhatlhojwa ba tshwanetse go araba dipotso DINGWE le DINGWE di le PEDI go tswa mo mabokong a a tlhaotsweng le le sa tlhaolwang. Dipotso tsa maboko a a tlhaotsweng di tlaa tlhagelela pele, mme go latele tsa leboko le le sa tlhaolwang.

ELA TLHOKO: Araba potso e le NNGWE ya leboko le le sa tlhaolwang.

POKO E E TLHAOTSWENG

Araba dipotso di le PEDI go tswa mo go di le robedi tse di boditsweng.

POTSO 1: POTSO YA TLHAMO

Buisa leboko le le latelang, mme morago o kwale tlhamo e mo go yona o tlhagisang maikutlo a mmoki malebana le go tlhoka ngwana. Kwala tlhamo ya mafoko a a ka nnang 250–300.

SELELO SA MOOPA – GK Setou

- 1 A nna khutsanyana ya moitshodi!
- 2 Ke leofile bo bo feng bo sa leofiweng!
- 3 Ke ratane le ofeng a tlotsweng ke basadi!
- 4 Lefatsheng batho ke dipebana ba itsetse,
- 5 Lefatsheng go jewa meepelwane ka bana ba maitibolo,
- 6 Sa me ke go tlhola ke ntshitse dimpho.
- 7 A nna khutsanyana ya moitshodi!
- 8 E tlaa re go twe dinong tsotlhe di na le diphuka
- 9 Nna ke tlaa reng batho ba bontsha diphuka?
- 10 Ba roma bana ba bona go ba fetogela diphuka,
- 11 Baeng ba ba direla megodungwana ka bofefo.
- 12 Ke tlaa nna mosetsana wa dipitsa go fitlha leng?
- 13 A nna molora-dilo di sa diregeng!
- 14 Ke ne ke phela ka dijo tsa ditoro bonnyaneng,
- 15 Ke le bona le tletse baengedinyana la me lapa,
- 16 Ke nona pelo ka mathe kgopolong ya bana.
- 17 Ke fano ke nosinosi ka monwana,
- 18 Diatla di botoka di mmogo, di sebedi.
- 19 Ke bogologolo ke ja mokai-kai ka tsa borraetsho,
- 20 Ke leka sengwe le sengwe sa go ka mpha leungo,
- 21 Leungo le bonwang ke basadi tshupo ya bosadi.
- 22 Bosigong ga go ope yo o ikutlwelang,
- 23 Botlhe ba re ke malao a tshwenyo bobo,
- 24 Bona ba tlhokana le go ikutlwelela la ka moso.
- 25 A nna khutsanyana ya moopa!
- 26 Pelo ga e tshwane le sefatlhego,
- 27 E timilwe nko ya modupo go dupa,
- 28 Ka ya sefatlhego sa batho ke sebi se se senang mosola,
- 29 Ke ka bo ke ithagisitse thokolo bonnyaneng.
- 30 Ke thusa eng ke se na bana ke le mosadi?

[10]

POTSO 2: DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE

Buisa leboko le le latelang, mme o arabe dipotso.

LENTSWE LA MOLEDI – LD Raditladi

- 1 Monomotlha ke tlaa lela seNabja,
- 2 E reng ba lela ba rwale mabogo.
- 3 Ke tlaa bua ke dumaduma seelong,
- 4 Ke se newe matlho a le mahibidu.
- 5 Moledi ga a na ape mantswe a monate
- 6 Ga a na ape matsetseleko, moledi,
- 7 Puo ya 'gwe jaaka metsi ga e elele,
- 8 Ga e phothosele senoka a maraga.
- 9 E a re fa gongwe a goa a atlafale,
- 10 Batho o bone ba sisimoga mmele.

- 11 Jaanong ke tlaa leba bonnete matlhong.
- 12 E se re ke bua mongwe a ntenegela,
- 13 Ke diriwa ke botlhokobogolo.
- 14 Moledi ga ke bolo go akabala,
- 15 Go dirwa fela ke ntse ke lebile,
- 16 Go twe nna ke sefofu, ke foufetse.
- 17 Ke lesea, ga ke na go ngunanguna.
- 18 Monomotlha ga se maloba a bile
- 19 Seboba mpeng se neng se mpampediwa,
- 20 E se re o se batola wa bolawa.

- 21 Moledi, motlhoiwa, ke tloetswe lefe?
- 22 A ke tlhoilwe gobo ke le mothwana,
- 23 Ka mothwana a se na lepe lesego,
- 24 Fa ke le phologolo ke lekaba?
- 25 Lefatshe leno la moledi leina.
- 26 Ditšhaba tsa tla mono go ntirela,
- 27 Tsa mpaya seatla mo matlhong lesilo.
- 28 Lesilo la nnete ka bokalala,
- 29 Nna botlhale ka se ka ka bo bona,
- 30 Ke tlhalefa ga twe ga ke a lekana.

- 2.1 Kgankgolo ya leboko le, ke efe? (2)
- 2.2 Mmoki o senola maikutlo afe mo lebokong le? Tshegetsisa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 2.3 Faa sekapuo se se dirisitsweng mo moleng 7 le mosola wa sona. (2)
- 2.4 Naya ponagalo ya poko e e mo moleng 16 le mosola wa yona. (2)
- 2.5 Molaetsa o o o ungwang go tswa mo lebokong le ke ofe? (2)

[10]

POTSO 3: DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE

Buisa leboko le le latelang, mme o arabe dipotso.

BATHAI BA NKWE – RD Molefe

1	Mphe tshipi ke ye go thaya tilodi,
2	Ke fitlhetse matubako kwa sefifing,
3	Motlhala wa nkwe ga o tshwane le wa phiri,
4	Badisa ba o itse ba sa o rutwa,
5	O tshwana le wa tshetlha mogale wa dikgwa,
6	E e reng e gaotse go bonale fela,
7	Le dikgomo o bone di bula tsothe,
8	Di gana go o tlola tsa ya kgakala.
9	Fa o thaya nkwe o e thaye Sesarwa,
10	O tle o e tshware 'oto la morago,
11	E re e tlola e se ka ya tsapoga,
12	Ka la pele e ka tla ya go tsietsa,
13	Wa utlwa e setse e go dutse godimo,
14	E setse e go kama le ka dinala.

- 3.1 Kgankgolo ya leboko le, ke efe? (2)
- 3.2 Sonete ke leboko la mela e le lesomenne e e ka kgaogangwang ka diripa tse pedi, e leng okoteifi le sesetete. Tihalosa mareo a: okoteifi le sesetete. (2)
- 3.3 Naya ponagalo ya poko e e mo moleng 10 le mosola wa yona. (2)
- 3.4 Faa sekapuo se se tlhagelelang mo moleng 14 le mosola wa sona. (2)
- 3.5 Molaetsa o o o ungwang go tswa mo lebokong le ke ofe? (2)

[10]

POTSO 4: DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE

Buisa leboko le le latelang, mme o arabe dipotso.

LOSO – MD Mothoagae

- 1 Loso kana ga se tlala tlhola malata,
 2 Ke leroborobo le robekelang dilo go tshwana,
 3 Ga le tlhole ke segajaja semolelo majagotlhe,
 4 Kgabo e fisang go šwe go sale molora,
 5 Go tlhokwe le mosidinyana o montsho go bonwa.
- 6 Ke kopanye le ngwana a putsaputsa dikeledi
 7 Di mo farafere matlho a sa bone, pelo e hibitse,
 8 Manyapelo 'fatlhegong sa gagwe a sa gake;
 9 Ana loso o setlhogo jang go ipoa kgatsu,
 10 O mpone bosielala maloba, gompiano ke khutsana.
- 11 Loso o tshutlheledi e se nang botshabelo,
 12 Ka kodukgolo o bitsa o ratang le o ganang,
 13 Kana ga o bitse o ganang sephatlolapelo,
 14 Maano a batlhalefing a tšhwa jaaka metsi a sebataolo,
 15 O tlhokise monna go laela mogatse le bana.
- 16 Ka makoko le setlhogo o kgaoganya diyathoteng,
 17 O kgaoganya mowa le nama 'tshelo bo fele,
 18 O gabuduke 'pelo tsa barati ka tšhaka bogale,
 19 'Pelo di gamukele botlhoko di gelele kgodu e khibidu,
 20 O fetile jaaka setsokotsane wena phiri e ntsho.
- 21 Loso tsamaela koo nna ga ke go rate o bosula
 22 O bosula o sa jewa o ka re o legapu le tsene phefo,
 23 O botlhoko o galaka jaaka santlhoko'
 24 O tlhokofatsa 'tshelo jwa batshedi botlhokotlhoko,
 25 O phatlole pelo tsa batshedi botshelo go sale botlhoko.

- 4.1 Kgankgolo ya leboko le, ke efe? (2)
- 4.2 Mmoki o senola maikutlo afe mo lebokong le? Tshegetsisa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 4.3 Faa sekapuo se se dirisitsweng mo moleng 14 le mosola wa sona. (2)
- 4.4 Naya ponagalo ya poko e e mo meleng 21 le 22 le mosola wa yona. (2)
- 4.5 Molaetsa o o o ungwang go tswa mo lebokong le ke ofe? (2)

[10]

POKO E E TLHAOTSWENG**POTSO 5: POTSO YA TLHAMO**

Buisa leboko le le latelang, mme morago o kwale tlhamo e mo go yona o tlhagisang mathata a lerebana wa letlaleanya a rakanang nao mo botshelong, o ikaegile ka ditemana tse di nopotsweng. Kwala tlhamo ya mafoko a a ka nnang 250–300.

LEREBANA WA LETLALEANYA – FS Khunou

- 1 Bulang ditsebe ke bula letlole,
- 2 Ke batla go duma sekgwanyape,
- 3 Ke batla go duma jaaka pula ya dikgadima,
- 4 Ke rata go ikotla mafatlha gompieno,
- 5 Ke batla go lela Sekgatla.

- 6 Nna ke emetswe ke batho ka dinao,
- 7 Ba mpolelela dilo di gana go fela,
- 8 Ba re lapeng la bona ga ke batlege,
- 9 Ka ke sa nkgane le madi a bona,
- 10 Ke a kobiwa ga twe ke lebe gaetsho.

- 11 Bomalome nthuseng ke a kopa,
- 12 Leso la ga mme le mpaketse mathata,
- 13 Le ntsoeditse diletseng,
- 14 Le nkgotseditse molelogadi,
- 15 Ga ke sa tlhole ke fitlhelwa sepe.

- 16 Ke anegelwa fela puo phaa,
- 17 Bokgaitساديا-monyalamme ba a nkila,
- 18 Ba re gaetsho ga se mono Kgatleng,
- 19 Ke kwa Botswana kwa Kgalagadi,
- 20 Ba mpitsa ka maina a ditšhaba disele.

- 21 Fa nka sutlhasutlha ka inaya naga,
- 22 A ke tlaa bo ke opile kgomo lonaka?
- 23 Nna e rile fa mme a tsamaya a nthaya a re,
- 24 Ke mothusi ke tlaa sala ke disa bonnake,
- 25 Ruri bogolo ke tlaa mpe ke swele dikano.

[10]

POTSO 6: DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE

Buisa leboko le le latelang, mme o arabe dipotso.

AFORIKABORWA YO MOŠWA – MO Molamu

- 1 O tsholeditse maikutlo a batho sešweng,
 2 Wena kgarejana e mabono mantle.
 3 Bontle jwa gago bo itshupa mekgatšheng le dithabeng
 4 Kana o tshekeditse ke a magolo mawatle
 5 Melapo ya gago thekana le tsenyang banna letshoromo
 6 Dikgweng tshedi di tshela ka kagiso
 7 Kana mo go wena ga re itse dithoromo
 8 Di tlholwa ke rona batho dipogiso.
 9 Aforikaborwa yo mošwa,
 10 Tlaya ka kgomotso,
 11 Tlaya ka kagiso.
- 12 Segajaaja se tlaa khutla leng metseng?
 13 'Rumo le tlaa emisa leng go ja nama ya motho?
 14 Kgodumodumo e e metsang ditšhaba magaeng,
 15 Botho bo ile kokomaneng tsa motho,
 16 Yo o re tlogeletseng boswa jwa boammaaruri.
 17 Mabolelelaruri fa ntwakgolo e le ya molomo.
 18 Bana ba fetogile dikhutsana e le ruri,
 19 Basadi botlholagadi ba bo abetswe ke lerumo,
 20 Moeng go goroga go lelwe sa masetlapelo.
 21 Ka o ithoma a lerile ona matlhotlhapelo
 22 Aforikaborwa yo mošwa,
 23 Tlaya ka kgothatso,
 24 Tlaya ka kagiso.

- 6.1 Kgankgolo ya leboko le, ke efe? (2)
- 6.2 Mmoki o senola maikutlo afe mo lebokong le? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 6.3 Faa sekapuo se se dirisitsweng mo moleng 2 le mosola wa sona. (2)
- 6.4 Naya ponagalo ya poko e e mo moleng 13 le mosola wa yona. (2)
- 6.5 Molaetsa o o o ungwang go tswa mo lebokong le ke ofe? (2)

[10]

POTSO 7: DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE

Buisa leboko le le latelang, mme o arabe dipotso.

BOTSOFE – LD Raditladi

- 1 Ditikanyi tsa koko la bannana,
- 2 Thaka tsa morwakgosikgolo re ile,
- 3 Re dirile mašelang fela re tšhipile,
- 4 Re le bontšhe nkoo re le batubanyana.
- 5 Nkile ra nna bakgaodisi ba mekgosana.
- 6 Bakgaodi ba mekgosi ba re tsholele.
- 7 Re tsholelwa fa motho re mo tlhabile,
- 8 Ntwa e utlwalelwa ka matshwelelenyana
- 9 Re bannana bagolo, re ole sebarong,
- 10 Fa re tsoga jaanong re kuakua mekgosi,
- 11 Thobane kima re di lese mabogong,
- 12 Mangole a rona a setse a ipaa bosisi
- 13 Meriri ya rona mesweu mo ditlhogong,
- 14 E mesweunyana jaaka bosweu jwa mašwi.

- 7.1 Kgankgolo ya leboko le, ke efe? (2)
 - 7.2 Sonete ke leboko la mela e le lesomenne e e ka kgaoganngwang ka diripa tse pedi, e leng okoteifi le sesetete. Tlhalosa mareo a, okoteifi le sesetete. (2)
 - 7.3 Naya ponagalo ya poko e e mo moleng 2 le mosola wa yona. (2)
 - 7.4 Faa sekapuo se se tlhagelelang mo moleng 14 le mosola wa sona. (2)
 - 7.5 Molaetsa o o o ungwang go tswa mo lebokong le ke ofe? (2)
- [10]**

POTSO 8: DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE

Buisa leboko le le latelang, mme o arabe dipotso.

MENOMASWEU POLAYA E TSHEGA – FS Khunou

- 1 Nna tota fa go ka twe ke tsee tšhaka ke bolae,
 2 Ke bolae selo se ke se tlhoileng
 3 Nka tsholetsa mogatla ka etsa tshwenyana,
 4 Ka fofa ka etsa leebarope,
 5 Ka dumaduma ka etsa tau.
- 6 Dikgosi tsa gaetsho ntetleleleng ke a kopa,
 7 Ke fetseng ka tshetlhana e ya Bataung,
 8 E nketse ka dinakana metsing,
 9 Ke menomasweu o bolaya a tshega,
 10 Se forweng ke menomasweu ao.
- 11 Ga se meno ke marumo,
 12 A a tlhaba a a segaka,
 13 Bogale ba ona bo tshwana fela le digai tsa Matebele,
 14 Bonnaka se itlhokiseng ditsebe nkutlweng.
- 15 Bonang matšhwititšhwiti ale a batho,
 16 Ga se batho ke tlang lo bone,
 17 Ba apere mmala wa nkopane,
 18 Ba ya go fitlha ntsalaake.
- 19 O meditswe ke noga ya Bataung,
 20 Menomasweu polaya ditšhaba,
 21 A ka go tlhaletsa a go etsa lesea,
 22 Bagaetsho siang le sie sera seo.

- 8.1 Kgankgolo ya leboko le, ke efe? (2)
- 8.2 Mmoki o senola maikutlo afe mo lebokong le? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 8.3 Faa sekapuo se se dirisitsweng mo moleng 9 le mosola wa sona. (2)
- 8.4 Naya sekapuo se se mo meleng 15 le 16 le mosola wa sona. (2)
- 8.5 Molaetsa o o o ungwang go tswa mo lebokong le ke ofe? (2)

[10]

POKO E E SA TLHAOLWANG**POTSO 9: DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE**

Buisa leboko le le latelang, mme o arabe dipotso.

MOTHO – A Mogorosi le ba bangwe

- 1 A phologolo e e mabela motho,
 2 Ka a tlhakantse 'tlhale le bomenemene,
 3 Mmala a o tthanola senaga
 4 A nne magabagakwe e se lebody.
- 5 Go mo tlhalosa go paletse matlhale,
 6 Go paletse maferefere maagente baitse go tšhoma
 7 Pesetalosi le Foroe ba rile ba e leka
 8 Ba itaya kwa thoko jaaka morathatha.
- 9 Monthata e rile faa go tlhola,
 10 A re, borena ga o a bo tlhakanela le ope
 11 Ka naga le tsa yona botlhe di go utlwa
 12 Fa o tlerebetsa kodu serena.
- 13 Panyolola bofoku o bone metlholo,
 14 O bone se motho o se dirang lefatsheng la mmopi
 15 Ka o tsere maemo a phologolo a a ipaya
 16 A ntsha tshwano sa mmopi gotlhe go ena.
- 17 Legodimo ruri le ka bo le le gaufi-
 18 Ke ka bo ke lotlegela mmopi
 19 Ke re a thuse a kgalemele motho
 20 A tlogele go nyeletsa lefatshe ka ditiro.

- 9.1 Kgankgolo ya leboko le, ke efe? (2)
- 9.2 Mmoki o senola maikutlo afe mo lebokong le? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 9.3 Naya ponagalo ya poko e e mo meleng 5 le 6 le mosola wa yona. (2)
- 9.4 Faa sekapuo se se dirisitsweng mo moleng 8 le mosola wa sona. (2)
- 9.5 Molaetsa o o o ungwang go tswa mo lebokong le ke ofe? (2)
- [10]**

PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: PADI/DITLHANGWA TSA SETSO

Ditshwaelo ka kakaretso:

- Go boditswe potso ya TLHAMO le DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE go tswa mo pading e o e tshaoletsweng monongwaga.
- Batlhatlhojwa ba tshwanetse go araba potso e le NNGWE go tswa mo pading e ba e ithutileng.
- Fa motlhatlhojwa a ithlophetse go araba potso ya tlhamo mo KAROLONG ya B, o tshwanetse go araba dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG ya C.
- Fa motlhatlhojwa a ithlophetse go araba dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG ya B, o tshwanetse go araba potso ya tlhamo mo KAROLONG ya C.

POTSO 10: POTSO YA TLHAMO**LEBA SEIPONE – K Kgatea**

Poloto ke tatelano ya ditiragalo tsa padi, mme di na le mabaka a a di tiholang. Tlhagisa poloto ya padi e, o ikaegile ka ditiragalo le mabaka a a di tiholang. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450.

[25]**POTSO 11: DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE****LEBA SEIPONE – K Kgatea**

Buisa nopolo e e latelang, mme o arabe dipotso.

NOPOLO A

E rile fa Motswagauteng a hularela mogope, a tlelwa ke mahutsana. A gopola tsa kwa a tswang. Keledi ya thepologa le lerama le le setlhanyana. A khukhuisa, a ntsha phatsa ya gagwe ya seipone. A iteba.

'Phimola dikeledi Motswagauteng, lebagana le botshelo jwa gago. Ga go ope yo o mosola go gaisa wena mo botshelong jwa gago. Ga go ope yo o ka go direlang sepe se se molemo. Gomotsega mosimane. Gomotsega Motswagauteng'.

A itshekatsheka le go tsutsubolola sefatlhego. A lebogela go bua le mosimane yo o rutilweng go mo rata le go mo tlotla go tswa mo bonnyeng jwa gagwe.

Go phirima ga letsatsi ga tlisa lefifi mo pelong ya gagwe. A lala a sutlha sekgwa jalo morwa Gokatweng. A leka ka gotlhe gore a se tsamaele gaufi le dintšwa tse di bogolang, dipone le fa a ka gaodisang motho gona.

A gopola sepoko se se tumileng thata kwa Motsitlane. Go ne go se ope mo motseng yo o sa itseng sepoko sa ga Tsotsi. Se tumile ka go laisa batho mo khombing. E re motho a tsoga mo mosong, a iphithele a kakaletse fa godimo ga lebitla la ga Tsotsi.

Ga twe Tsotsi o ne a bolawa ke Basotho ba ba tumileng ka leina la Marašia kwa Gouteng.

Motswagauteng a sola babolai ba ga Tsotsi. A dumela se ljelele a se mo rutileng.

'Batho ba ba bolawang le ba ba ipolayang ga ba tsene ka kgoro ya legodimo, gonne ba sule pele ga nako e e beilweng ke Modimo'.

Mafoko a, a ga mosadimogolo ljelele a tiisa Motswagauteng mooko.

E rile ka mahube a basadi, a itelekela ka toropo e a sa e itseng. A bona batho le dikoloi di feresela. A ema tlhogo. E rile fa tlhogo e se na go itotlolola, a bona borogo. A tsena ka fa tlase ga jona go isa marapo go beng gore ba kokone.

E rile a sa ntse a bo kgonkga jo bo senang papadi, a utlwa monko wa nama jaaka e kete o a lora. A bula matlho ka iketlo. A fitlhela basimane ba bararo ba apeile nama ka phafana ya bojalwa jwa sekgowa jwa mabele, ya pampiri. A makalela boitseanape jo a bo bonang.

- 11.1 Motswagauteng o ne a tswa kwa motseng ofe? (1)
- 11.2 Batsadi ba ga Motswagauteng ke bomang? (2)
- 11.3 Ke goreng Motswagauteng a ne a kopa Sepoko go tlogela sekgele sa gagwe kwa sekolong? (2)
- 11.4 Seabe sa seipone ke sefe mo botshelong jwa ga Motswagauteng? (2)
- 11.5 Thadisa ka boripana tiragalo e e tlhodileng gore Motswagauteng a ineye naga. (2)
- 11.6 Thuto ya ga ljelele ka ga batho ba ba ipolayang e nnile le seabe sefe mo go Motswagauteng? (2)
- 11.7 Fa Motswagauteng a ka bo a sa ngweega kwa ga Mokwepa, go ka bo go diragetse eng ka ditiragalo tsa padi? (2)
- 11.8 Naya dintlha di le PEDI ka ga tshobotsi ya ga Sepoko. (2)
- 11.9 Ke dilo dife tse PEDI tse Motswagauteng a itemogetseng tsona morago ga go bona *Salamina* a rekisetsa mosadi wa Mosankoma moriri wa gagwe? (4)
- 11.10 Go ne ga diragala eng ka Motswagauteng fa mapodisi a mmolelela gore Gokatweng o nnile molemo mo go ena gone e le motsadi wa gagwe? (2)
- 11.11 Fa o ne o le Gokatweng, mme mothapi wa gago a go tshosetsa ka go go leleka fa o sa tlhakanele dikobo le ena, o ne o ka dira eng? (2)
- 11.12 O ithutile eng ka ga moanelwa Teu? (2)

[25]

POTSO 12: POTSO YA TLHAMO**OMPFILE UMPHI MODISE – DPS Monyaise**

Poloto ke tatelano ya ditiragalo tsa padi, mme di na le mabaka a a di tlholang. Tlhagisa poloto ya padi e, o ikaegile ka ditiragalo le mabaka a a di tlholang. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450.

[25]**POTSO 13: DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE****OMPFILE UMPHI MODISE – DPS Monyaise**

Buisa nopollo e e latelang, mme o arabe dipotso.

NOPOLO B

Jaanong a tsamaya a iketlile, a ba a fitlha kwa bodibeng. A bona makhujwana a metsi a bodiba a thubagana mo lobopong; mangwe a kgaogana ka bogare mo lotlhakeng; e re a se na go feta a boele a kopane gape. A fitlha anna go pota bodiba ka fa botlhabatsatsi, a lebagana le mosele o mogolo o o nosetsang masimo a mabele a Sekgowa, o o potang motse ka fa Borwa o iphaphathile le masimo, o bo o dike o tlhaga kwa Bokone, o gogotse dibeela tsotlhe, o ya go di gorometsa mo metsing. A utlwa dinonyane di opela mo lotlhakeng lo lo medileng mo lobopong lwa bodiba, di itumeletse tsatsi le jaanong le neng le ya go phirima ka kgalalelo ya marang a a duduetsang. Mme a di utlwela kgakaleng, mogopolo o le tenyana-a-teng go boletsweng ke morati a re:

5

10

Ke tsofaletse tseleng ya Lesilabele
Go swela Malekutu, tlhareng sa magokare,
Gareng ga tšheše tsa naga,
Gaeng la magosi le bareti.

Go mo sala morago mo torong tsa gagwe, fa a ithoma a le sele le sele, ke go leka go phunyeletsa masaikategang a magodimo.

15

Ya re a ntse a balabala a utlwa a itewa ke ditshikare e kete mongwe o mo eme godimo. A ntsha letsogo a sa gadima, a gopola gore mokaulengwe wa gagwe o mo nanaretse. A mo tlhoka. A boela a bala. Jaanong a simolola go tlalelana.

Modumo wa dinonyane di tseelane kgang ka ga letsholo la motshegare, wa ya godimo; tthatlharuane ya ya marung. A leka go ema, a nyemekana jaaka letlalo le ngodile. A leka go gowa, loleme lwa ngaparela mo magalapeng. A pumpunyega metsi ka mmele. Batho wee! Batho wee!

20

Owaii! Maaka a loleme! A ithaya a re tsatsi la gagwe la bofelo le a phirima, mme e re le ise le phirime, a le bone; gore e tle e re a fitlha kwa o yang gona, a bolele gore o bonye le le jang. Ya re a tsholetsa matlho go bona tsatsi la bofelo le phirima, a apoga losire lo lo neng lo mo sirile matlho, mme a fitlhela le phirima ka kgalalelo. Jaanong a diga matlho go bona gore metsi a ntse jang. Bonang!

25

13.1 Ke mang yo o tsamayang a iketlile a ba a fitlha kwa bodibeng?

(1)

- 13.2 Mokapelo wa motho yo o tsamayang go fitlha kwa bodibeng yo, ke mang? (1)
- 13.3 Ke goreng mogopolo wa motho yo o mo kaileng mo go 13.1 o le tennyanateng? (2)
- 13.4 Fa monnamogolo Kefentse a ka bo a sa batla modisa, go ka bo go diragetse eng ka ditiragalo tsa padi? (2)
- 13.5 Legae la bana le na le seabe sefe mo tswelatsong ya morero wa padi e? (2)
- 13.6 Naya dintlha di le THARO ka tshobotsi ya ga Motlalepule. (3)
- 13.7 Ke eng se Motlalepule a ka bong a se dirile kwa Olanti gore a bone morwa wa gagwe? (2)
- 13.8 Semelo sa ga Thandi se tswelatsa jang ditiragalo tsa padi e? (2)
- 13.9 Naya dintlha di le PEDI tse di senolang fa Motlalepule e le moipolai yo o sa lelelweng morago ga se se mo diragaletseng kwa ga Thandi. (4)
- 13.10 Fa o ne o le MmaMosidi, a o ne o ka hupa sephiri? Tshegetsatsa karabo ka lebaka. (2)
- 13.11 Fa o ne o le Modise, mme o iphitlhela o tshwerwe ke mogokgo a tshwana le Madolo ka se o se dirileng, o ne o ka dira eng? (2)
- 13.12 Mokwadi o re ruta eng ka moanelwa Motlalepule? (2)
- [25]**

POTSO 14: POTSO YA TLHAMO**MASEGO – G Mokae**

Poloto ke tatelano ya ditiragalo tsa padi, mme di na le mabaka a a di tlholang. Tlhagisa poloto ya padi e, o ikaegile ka ditiragalo le mabaka a a di tlholang. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450.

[25]**DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE****POTSO 15: MASEGO – G Mokae**

Buisa nopolo e e latelang, mme o arabe dipotso.

NOPOLO C

Gangwe le gape fa a bua jalo, pelo ya ga Masego e rothe madi fa a gopola mošwi rraagwe. 'Fa ba ga *van Jaarsveld* ba ka bo ba ne ba le jaana, gongwe rre a ka bo a santse a tshela'.

A mo gakologelwa ka letlhologelelo, rraagwe, bogolo ka pono ya jaanong ya bogolwane; ya motho wa maitemogelonyana mo botshelong. 5

Kana ga twe ponelomorago ke pono ya go gaisa tshotlhe.

Masego a gopola rraagwe a khubame fa pele ga saatane yole *Schalk van Jaarsveld* gore fela a kgone go ba tlamela. Bofelong jwa beke, fa badiri ba polase ba bangwe ba ya go itapolosa, a itime monate go ya kwa torotswaneng e e gaufi ya *Brits* go dira mo ditshingwaneng tsa maburu go oketsa madinyana a gagwe. A apara makgasa a a rokilweng gantsi fela gore molekane wa gagwe le bana ba apare sentle. 10

Dikeledi tsa seka mo matlhong a ga Masego fa a gakologela monna wa seriti, yo, mo nakong eo a neng a tlhoka mafoko a a mofutho a go mo gomotsa go tswa mo go bona, a feleleditseng e le ena mogomotsi le motshidisi wa bona.

Fa o tsena ka mojako wa kgolegelo ya Tshwane, ditshipi tse dikima; mapodisi a a tlhometseng thata a a motlele, a sasanka gotlhe; le diforomo tse di sa feleng tse o neng o tshwanelwa go di tlatsa pele o ka letlelelwa go tsena; tshotlhe tse di ne di go siamisetsa lefatshe le la badisa ba ba dipelo tsa maje, tse di jaaka dipota le bofatshe jwa kgolegelo eo. 15

Sethitho se se tsididi sa fologa ka mokotla wa ga Masego fa mojako o o tlhokang palo wa tshipi o bulwa, mme o lotlelwa fa morago ga bona ka senotlolo se se kimakima; fela jaaka lepodisi le dirile ka e mentsi e ba fetileng mo go yona. 20

Ba utlwa go opelwa ga difela tsa kereke ke setlhopho sa banna kgakajana, mme lepodisi la ba bolelela gore ke mantswe a babolai, babeteledi, dirukhutli, magodu ao a boneng Jesu fa nako ya go bolawa e atamela. 25

15.1 Batsadi ba ga Masego ke bomang? (2)

15.2 Ke bomang ba Masego a kayang gore fa ba ga *van Jaarsveld* ba ka bo ba le jaaka bona, rraagwe a ka bo a santse a tshela? (1)

- 15.3 Ba lelapa la ga *Lazar* ba ne ba tshotse Masego jang? (2)
- 15.4 Naya dintlha di le PEDI tse di supang fa rre Motsepe e ne e le monna yo o kgathalelang lelapa la gagwe mo go maswe. (4)
- 15.5 Mafoko a: 'a feleleditseng e le ena mogomotsi le motshidisi wa bona', a senola semelo sefe sa ga Kgabo Motsepe? (2)
- 15.6 Fa *Sannah* a ka bo a sa raela Masego go nwa bojalwa mo beseng, go ka bo go diragetse eng ka ditiragalo tsa padi e? (2)
- 15.7 Seabe sa ga MmaSontaga ke sefe mo tswelatsong ya ditiragalo tsa padi e? (2)
- 15.8 Naya dintlha di le PEDI ka ga tshobotsi ya ga Goabaone. (2)
- 15.9 Naya ntlha e le NNGWE e e senolang fa base *Schalk* e le moipolai yo o sa lelelweng morago ga se se mo diragaletseng kwa polaseng. (2)
- 15.10 Go ya ka wena, a Tsawe o diragaditse maikarabelo a botsadi mo tiragalong e e diragaletseng morwadie? (2)
- 15.11 Fa o ne o le Masego, o ne o ka dira eng morago ga go lemoga gore o imile ka mokgwa wa petelelo? (2)
- 15.12 O ithutile eng ka ga moanelwa Kgabo Motsepe? (2)

[25]

POTSO 16: POTSO YA TLHAMO**NTLHOMOLE MMUTLWA – OM Lobelo**

Poloto ke tatelano ya ditiragalo tsa padi, mme di na le mabaka a a di tiholang. Tlhagisa poloto ya padi e, o ikaegile ka ditiragalo le mabaka a a di tiholang. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450.

[25]**POTSO 17: DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE****NTLHOMOLE MMUTLWA – OM Lobelo**

Buisa nopollo e e latelang, mme o arabe dipotso.

NOPOLO D

Mmaagwe Palesa, o ne a bona fa Baagileng e le lekawana le le tlhaga, e bile a itse go le gontsi ka dithuto tsa ditso le dingwao. Ka jalo, a bona fa e le ena yo ba ka mo romelang kwa Tshwane go ya go ba emela kwa moletlong wa boPalesa. Kgosi le Mmakgosi ba ne ba dumelana fela ka bongwe jwa pelo, kgang eo ba e tswala. Tshetlho o ne a bidiwa, mme a rongwa kwa dikagong tsa batlhatlheledi kwa Kgosi-Kgololo *FET College* go itsise Baagileng fa Kgosi e batla go mmona mo letsatsing le le latelang.

5

Lefoko la Kgosi le agelwa mosako. Baagileng o ne a goroga kwa kgotla ka letsatsi le le latelang, mme Kgosi o ne a mo lopa go ya go mo emela kwa moletlong wa boPalesa kwa Tshwane. Baagileng o ne a dumela, mme Kgosi a mo neela lekwalotaletso le madi a lookwane, mme a laelwa go tla go tsaya mofago wa serope sa nku ka letsatsi le le a tsamayang ka lona.

10

Letsatsi la moletlo wa boPalesa kwa Tshwane le ne la goroga. Baagileng o ne a tsoga go sa le mo mosong, a letse a ipaakantse sentle go le maabane. Sejanaga sa gagwe sa khukhwana se ne se tlhatswitswe sentle, e bile se galalela se tshwana le mong wa sona. O ne a lotlela kamotshana ya gagwe, a latlhela kgetsana ya diaparo mo mannong a a fa morago, mme a simolola go sekaseka sejanaga sa gagwe. O ne simolola ka go se dikologa, a nnela go raganyana maotwana a teng a tlhola fa a tletse sentle le dipone di dira sentle. E ne ya re morago a itatlhela mo sejanageng, a ntse a letsa molotsana o mosesanyane wa pina e e monate, a kgotla sejanaga sa gagwe, mme sa mo dumela. O ne a betsega, a welawela ka tselana e e fologelang kwa tlase go tswa kwa thabaneng ya Tlhaalatau, a bo a nyelela fa gare ga motse go fitlhela a o tswa ka kwa. Baagileng o ne a tsaya tsela e e yang e lebile kwa Botlhaba, ya bo e le gone fa a ile Tshwane.

15

20

Mmathapelo o ne a leba kwa dithutong tsa gagwe jaaka gale letsatsi leo. O ne a fetela kwa phaposeng ya borutelo, a fitlha a baya kgetsana ya dibuka le didiriswa tse dingwe tsa thuto, mme a betsega go leba kwa kamotshaneng ya ga Baagileng.

25

17.1 Morongwa wa ga Kgosi Kgololo ke mang?

(1)

17.2 Mogatsa Kgosi Kgololo ke mang?

(1)

- 17.3 Kgosi Kgololo o ne a busa motse ofe? (1)
- 17.4 Seabe sa ga Segonyamatlho ke sefe mo go tswelletseng ditiragalo tsa padi e? (2)
- 17.5 Ke goreng Kgosi a ne a kopa Baagileng gore a ye go mo emela kwa moletlong wa boPalesa? (2)
- 17.6 Tlhagisa dirai di le PEDI tse di neng di tshosa *Bra Boots* tse bana ba bantsi ba ba ratanang ba a tle ba wele mo go tsona. (4)
- 17.7 Ke goreng Kgosi Kgololo a ne a tlhoma Matsetseleko go nna kgosi ya Phiritshweu? (2)
- 17.8 Fa Kgori a ka bo a sa pateletsa Matsetseleko go nna mogotsamolelo wa kwa Kgosing, go ka bo go diragetse eng ka ditiragalo tsa padi e? (2)
- 17.9 Naya dintlha di le PEDI ka ga tshobotsi ya ga Segonyamatlho. (2)
- 17.10 Semelo sa ga Kelogile se tswelletsang jang morero wa padi e? (2)
- 17.11 A Baagileng o na le lerato la nnete? Tshegetsa karabo ka lebaka. (2)
- 17.12 Fa o ne o le Matsetseleko, mme rraago a go ganela go tswelletsang ditiro tsa gago, o ne o ka dira eng? (2)
- 17.13 O ithutile eng ka ga moanelwa Segonyamatlho? (2)
- [25]**

POTSO 18: POTSO YA TLHAMO**DITLHANGWA TSA SETSO – GS Leeuw le ba bangwe**

O ikaegile ka diane tse: 'Gaaboboi ga go lelwe' le 'Noga ga e latelelwe mosimeng', tthagisa diteng le kamano ya Tlhologo ya morafe wa Batlhaping le leboko la Kgotla yooramadi. Boleele ba tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450.

[25]**POTSO 19: DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE****DITLHANGWA TSA SETSO – GS Leeuw le ba bangwe****NAANE: 'TLHOLEGO YA BAKGATLA BA GA KGAFELA' – CLS Thobega**

Buisa nopollo e e latelang, mme o arabe dipotso.

NOPOLO E

Ga twe e rile ka letsatsi lengwe ga bo go na le Bakgatla ba ba neng ba tswa Botlhabatsatsi, mme ba setse ba busitswe ke marena a le mantsi, le fa bangwe ba busitse nako e khutshwane fela. Bakgatla e ne e le setšhaba se se thata mo dintweng.

Ga twe ga go yo o itseng gore ba kgaogantswe ke eng, mme o ka re e ne e le ka ntlha ya go lwela borena. Ba kgaogane fa go ne go busa Kgafela. Pheto o ne a ya go tllhabana le Makgotso yo o neng a romilwe go ya go thusa Bakwena fa ba ne ba lwa le Bangwaketse. Fa a le kwa Mokwena, o ne a laletsa Legwale Kgosi ya Bakwena go ya go tllhabana le Pheto morwa mogoloe.

5

Go ne ga nka go sa bola, mme kwa bokhutlong Legwale o ne a tshwarwa ke Bakgatla, mme ba mo rekegela, ba mo neela dikgomo, mme ba mmusetsa kwa Mokwena.

10

Go tloga foo, ga twe go ne ga busa dikgosi di le dintsinnyana, mme di ne di sa emise go bolaana fa gae. Merafe e ne e lwa ka boyona. Ditsebe o ne a bolawa fa gae. Go ne ga tllhokafala bana ba le bantsi ba ga Pheto, mme bogosi jwa wela mo baneng ba ga Pilane. Pilane yo e ne e le ngwana wa gofejane wa ga Pheto, mme tota bogosi bo ne bo sa mmetse mo phatleng. Ga twe Pilane o ne a tshaba Matebele, mme o ne a ya kwa thabaneng ya Mmamodimakwana. Go tloga foo o ne a ya Bopedi ga Mapela.

15

Fa a le koo, Moselekase a romela molaetsa gore Pilane a boele gae. Ena o ne a roma monnawe e leng Kgotlamaswe, mme ena a fitlha kwa gae a itira Kgosi, mme Pilane a lwa le ena. Kgotlamaswe o ne a emisa go isa lekgetho kwa go mogoloe e leng Pilane. Pilane o ne a bolaya mogoloe e leng Kgotlamaswe, mme Moselekase o ne a re Pilane o molato ka a bolaile mogoloe. Pilane o ne a ya gape kwa Mapela.

20

Fa Pilane a tshabetse kwa Bopedi, Bakgatla ba ne ba sena Kgosi, ba faletse le naga. Molefe morwa Pheto o ne a phutha Bakgatla, mme a ba busa. E rile Pilane a tla, a mo neela bogosi ka kagiso. Ga twe ka nako ya ga Pilane, Bakgatla ba ne ba ntsifala thata e bile ke ka nako e Maburu a neng a tla mo *Rustenburg* ka yona. Maburu a ne a bitsa dithaba tse di gaufi le *Rustenburg* a re ke *Pilanesberg*.

25

19.1 Go ya ka naane e, Bakgatla ba kgaogane leng?

(1)

- 19.2 Naane e, e tihalosa semelo sa Bakgatla e le setšhaba se se ntseng jang? (2)
- 19.3 Go ya ka setso, ke goreng go twe bogosi ga bo iteye Pilane mo phatleng? (2)
- 19.4 Naya seane se se ka kayang go lalediwa ke Bakgatla ga ga Legwale Kgosi ya Bakwena, a bo a fenngwa ka go tsena ntwana e e sa mo lebanang. (2)
- 19.5 Tlhagisa dintlha di le PEDI go ya ka naane e, tse di dirileng gore Bakgatla ba iphitlhele ba le kwa Mokwena. (4)
- 19.6 Go ya ka naane e, kgotlhang e tiholwa ke eng mo morafeng wa Bakgatla? (2)
- 19.7 Mokwadi o batla go re lemosa eng ka naane e? (2)

LE**LEBOKO****KGOSI MODISAKGOMO MOLELEKWA MABE–FM Lesele**

- 1 O sa le monnye, ke tlaa mmoka kamoso a godile,
 2 O sa le monnye, o kana ka ntsi ya mooka,
 3 O kana ka leokotsane,
 4 O kana ka boa jwa kgomo garataro,
 5 Mme ke mokwepa o a tshabega!
 6 Nnakgolo ba mo tshaba lepeepee,
 7 Tshadikgolo bomme ba tshaba le go mo seba,
 8 Masiela a lela a mo utlwela.
 9 Ka mokgwasa o tshwana le tau le nkwe,
 10 Re a ne re utlwa go twe, O fetile!
 11 Le mokgwasa re sa o utlwa.

- 19.8 Tlhatlagano e e mo meleng 1–2 e na le seabe sefe mo semelong sa sebokiwa? (2)
- 19.9 Maikutlo a mmoki ke afe ka ga sebokiwa sa gagwe? Tshegetsana karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 19.10 Nopola sekao sa tshwantshanyo mo lebokong se se godisang semelo sa ga Kgosi Mabe. (2)
- 19.11 Naya ponagalo ya poko mo go mola 7 le mosola wa yona. (2)
- 19.12 O ithutile eng go tswa mo lebokong le? (2)

[25]**PALOGOTLHE YA KAROLO YA B: 25**

KAROLO YA C: TERAMA

Ditshwaelo ka kakaretso:

- Go boditswe potso ya TLHAMO le DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE go tswa mo terameng e o e tlhaoletsweng monongwaga.
- Batlhatlhojwa ba tshwanetse go araba potso e le NNGWE go tswa mo terameng e ba e ithutileng.
- Fa motlhatlhojwa a ithlophetse go araba potso ya tlhamo mo KAROLONG ya B, o tshwanetse go araba dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG ya C.
- Fa motlhatlhojwa a ithlophetse go araba dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG ya B, o tshwanetse go araba potso ya tlhamo mo KAROLONG ya C.

POTSO 20: POTSO YA TLHAMO**MATSAPA DI A TSAYA KAE? – SS MOKUA**

Tlhapi ke moipolai yo o sa lelelweng gonne dilo a di itirile. Tshegetsa tlhagiso e, o ikaegile ka ditiragalo tsa teramakhutswe ya 'Matsapa di a tsaya kae?' Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450.

[25]**POTSO 21: DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE****MATSAPA DI A TSAYA KAE? – SS MOKUA**

Buisa nopollo e e latelang, mme o arabe dipotso.

NOPOLO F

MMUI A:	Ngwanaka, re paletswe. Madi a re dule mo dinaleng re a lebile.	
MMUI B:	Ga re a palelwa. Re tshwanetse go senya madi a inšorensa Gore Nkele le morwaagwe ba se ka ba sala ka sepe.	5
MMUI A:	Re ka se ka ra kgona ka gore madi a ya go neelwa Raesebo. Raesebo o ya go nna mohumi. Beke e e tlang, o tlaa bo a emisitse ntlo ka madi a ngwanake	
MMUI B:	O se ka wa tshwenyega mma. Batho ba inšorensa ba tlile gore re tlhophe lekase. Re tlaa tlhopha la madi a a kwa godimo Go tlaa bo go setse madinyana a se makae fela.	10
MMUI A:	Re tshwanetse go boela kwa ga Nkele Go mo itsise fa re fetotse mogopolo. Motlogolo wa me, o simolotse go dira mo ngwageng o o fetileng, Ke gona a simololang botshelo. O na le dikgwedi tse di sa feteng tlhano a le kwa setsheng sa gagwe. Motho yoo, o ne a na le maikaelelo.	15
MMUI B:	Ke la me leo. A re fodise dinao, re tlaa ya ka letlatlana. (Go letlatlana, ba goroga kwa ga Nkele)	20

MMUI A:	(O bua a phutholotse mowa) Mmaetsho re boile mo tseleng jaaka go twe motswagae ga a laele. Re bone go tlhokega thata go go latsa ka lefoko.	
MMUI C:	Lefoko? Tswaya ka tsona.	25
MMUI A:	Re neela ngwana mo diatleng tsa lelapa le.	
MMUI C:	Ke a leboga mma. Dikgogakogano ga di batlege, di senya tiro, e senyege. Kutlwano ke maatla. (O bitsa morwaagwe) Ngwanaka.	30
MMUI D:	Mma!	
MMUI C:	Mmaago ke yono. A re o go neela taolo ya setopo sa ga mogatso.	
MMUI D:	Bagolo ba me, ke a le leboga. Sa me selelo se tlaa fokotsega. Tsa me dikeledi, di tlaa phimoga. A me maikutlo a tlaa okobala. Mogatsaake, o tlaa tswela mo ntlong e e leng ya gagwe. Ntlo ya gagwe e ne e sa mo tlabise kgala fa a tshela. Ga e kitla e mo tlabisa kgala fa a tswela mo go yona fa a didimetse. (Go tsena rre wa inšoreense) Rra, o amogetswe.	35 40

- 21.1 Naya maina a MMUI A le MMUI C. (2)
- 21.2 Naya dintlha di le THARO tse di tlhodileng mmuisano o o fa godimo. (3)
- 21.3 Go fetola mogopolo ga Mmatšhatšhi go senola semelo sefe sa gagwe? (2)
- 21.4 Go dumela kgakololo ya ga Motšhankane ga Mmatšhatšhi go tswelletsang jang morero wa teramakhutshwe e? (2)
- 21.5 Tlhalosa gore mmuisano wa ga Mmatšhatšhi le Monyana o nnile le ditlamorago dife. (2)
- 21.6 Go ka bo go diragetse eng ka morero wa teramakhutshwe e fa Raesebo a ka bo a dumetse gore Kgabele a fitlhelwe kwa gaabo? (2)
- 21.7 Monyana o na le seabe sefe mo go tswelletseng kgotlhang ya teramakhutshwe e? (2)
- 21.8 A Monyana le Mmatšhatšhi ba fitlhelletseng maikaelelo a bona mo go lomeletseng Raesebo go fitlha mogatse? (2)
- 21.9 Ke kgakololo efe e o neng o ka e neela Monyana mabapi le go sunyasunya nko mo morerong wa ga mogoloe? (2)
- 21.10 Fa o ne o le Raesebo, o ne o ka dira eng fa mmatsalaago a rata go go tseela tshwetso ya go boloka mosadi wa gago? (2)
- 21.11 Fa Nkele e ka bo e le mmaago, a o ne o ka mo itumelela? Tshegetsang karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 21.12 Moterama o re ruta eng ka modiragatsi a tshwana le Nkele? (2)

[25]

POTSO 22: POTSO YA TLHAMO**GA SE LORATO – MJ Magasa**

Motsamai ke moipolai yo o sa lelelweng gonne dilo a di itirile. Tshegetsa tlhagiso e, o ikaegile ka ditiragalo tsa terama ya 'Ga se lorato'. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450.

[25]**POTSO 23: DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE****GA SE LORATO – MJ Magasa**

Buisa nopolo e e latelang, mme o arabe dipotso.

MMUI A: (O ngadile, o tloga fa go bona)	
Nte motho a ye go ikhutsa.	
Kana lona ga lo lapiswe ke go balabala.	
(O a tswa. O tsamaya a bua a le esi.)	
Ba a jewa banna e seng jaaka nna jaana.	5
O a itse selo se go tweng <i>Angeline</i> sele,	
Ga se na bopelotlhomogi.	
O setlhogo o ka re ga se mosadi.	
O ka re a ka wa a ntse a tsamaya,	
Kgotsa a swa mototwane.	10
Motlhang ke nnang le madi,	
Ke tlaa mo ela kgakala	
Ke ya go mmatlela borramokonopi	
Gore a etse a babiwa ke monyonyo.	
Bona fela gore lapa la me le jang.	15
Fa ke ka bo ke diretse banake,	
Go ka bo go le botoka thata.	
Jaanong ke jelwe ke lenaga	
Le le ka se keng la tsoga le nkoka.	
Le nna ke botlhogo e thata jwa me.	20
E rile boLenkapere ba nkgakolola,	
Ka bona e kete ba a mphufegela.	
Jaanong bona ba kae? Ba tsweletse pele.	
Nna ke agetse motho ntlo	
Jaanong ke tswile ka baki mo go yona.	25
Bona ba tshuba ka metlakase.	
Nna mosadi wa me o tshuba ka kurwane.	
E re basadi ba bua,	
Re be re re ba bua thata.	
Le gale botshelo bo a fetoga.	30
Tsatsi lengwe ke tlaa ntsha tlhogo.	
Fa nka atlega gape mo botshelong,	
Ke tlaa tlhokomela lapa la me,	
Ke be ke thabolola ntlo e,	
Ke swabise sefelekwane sele,	35
Se se ithayang se re ke ya gagwe ntlo ele,	
Tsatsi lengwe e tlaa rathwa ke tladi.	
Le nna ke sentse ka go saena konteraka	
Nkabo ke tlogetse ga saena ena,	
A tle a sale a bona ka go fetsa.	40
Jaanong ke tliile go tlhola ke tshwentswe ke <i>B.H.C.</i>	

- 23.1 Naya leina la MMUI A. (1)
- 23.2 Faa leina la ga mogatsa MMUI A. (1)
- 23.3 Naya dilo di le THARO tse Motsamai a ikotlhaelang tsona go ya ka temana. (3)
- 23.4 Naya dintlha di le PEDI tse di supang fa Gadifele a ne a tshwara thipa ka fa bogaleng. (2)
- 23.5 Semelo sa ga Motsamai se na le seabe sefe mo tswelatsong ya morero wa terama e? (2)
- 23.6 Go ka bo go diragetse eng ka morero wa terama e fa Motsamai a ka bo a reeditse dikgakololo tsa badirimogo? (2)
- 23.7 A Gadifele o ne a santse a rata Motsamai morago ga go taboga ka fa morago ga mesese, mme a sa tlhokomele lelapa? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 23.8 Naya dintlha di le PEDI ka ga semelo sa ga Kefentse o bo o tshegetse ntlha nngwe le nngwe ka lebaka. (4)
- 23.9 Fa o ne o le yo mongwe wa bana ba ga Motsamai, a o ne o ka tsena mo nyalong e e boitshepo? (2)
- 23.10 A seane se se reng 'palagangwe e sita palagabedi', e ne ya nna nnete mo go Motsamai? (2)
- 23.11 Go ya ka wena, a go siame gore motsadi a itlhokomolose bana ba gagwe, mme a tlamele malapa a mangwe? (2)
- 23.12 O ithutile eng ka modiragatsi a tshwana le Tshidiso? (2)

[25]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 25
PALOGOTLHE YA TLHATLHOBO: 80